

ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻՈՄՇԱԿՈՒԹՅԱՅԻՆ ՆՈՐՄԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԱՆՈՍԻԱՅԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

ՏԱԹԵՎԻԿ ՓԻՐՈՒՄՅԱՆ

Հոդվածում հանդուրժողականության սկզբունքը դիտարկվել է նոր՝ սոցիալական ավելի բարդ համակարգերի համատեքստում, որոնց բնորոշ է մի նոր անումիա կոչվող երևույթը: Արդի հասարակություններում անումիան նոր տեսակի հանցավորությունների, ինքնասպանությունների հիմնական գործոն է, որին բնորոշ են բարոյազրկումը, հասարակական կապերի թուլացումը, օտարումը հասարակությունից, կյանքի անիմաստության զգացումը: Այն հասարակություններում, որտեղ տարածում է գտել անումիան, սոցիալական ցանկացած աստիճանակարգություն և արժեհամակարգ կասկածի են ենթարկվում, ինչի հետևանքով մարդը հաճախ հայտնվում է սոցիալ-հոգեբանական ճգնաժամի մեջ, ինչն էլ անհանդուրժողականության զանազան դրսևորումների պատճառ է դառնում: Հայտնվելով անորոշության մեջ՝ մարդկանց մեջ ի հայտ են գալիս սոցիալական ապակոդմնորոշում, տագնապ, հասարակությունից օտարում և մի շարք այլ ապակառուցողական երևույթներ:

Բանալի բառեր – *հանդուրժողականություն, սոցիոմշակութային նորմ, անումիա, սոցիալական համակարգ, անորոշություն, համաշխարհայնացում, ազատություն, տրանսֆորմացիոն հասարակություն, անցումային հասարակություն*

Համաշխարհայնացման պայմաններում արդի հասարակությունների սոցիալական համակարգերի արմատական փոխակերպումները հաճախ հանգեցնում են տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, մշակութային և մի շարք այլ ապակառուցողական երևույթների: Արդի պլյուրալիստական հասարակություններում, որոնց բնորոշ է սոցիալական հորիզոնական կապերի համակարգը, միաժամանակ կոդք կոդքի համակցվում են սոցիալական տարբեր միավորումներ. ավանդական քրիստոնեական եկեղեցիներին զուգահեռ ստեղծվում են իսլամականները, երևույթ, որը գնալով ավելի ու ավելի է տարածում ստանում, ազատական և պահպանողական գաղափարախոսություններին զուգահեռ ի հայտ են գալիս ազգայնական և նացիստական մտայնություններ, ընտանիքի և ամուսնության ավանդական դասական ձևերն իրենց տեղը զիջում են միասեռ ամուսնություններին և սեռական փոքրամասնություններին: Այսպիսի իրավիճակում անհրաժեշտություն է առաջանում ուսումնասիրել և իմաստավորել նմանատիպ գործողությունների ոչ այնքան պատճառները, որքան դրանց բացասական հետևանքները,

և փորձել վեր հանել հասարակության անդամների կողմից հանդուրժողականության և անհանդուրժողականության դրսևորման աստիճանը այս ամենի նկատմամբ: Ուստի հանդուրժողականության սկզբունքը հարկավոր է դիտարկել նոր՝ սոցիալական ավելի բարդ համակարգերի համատեքստում, որոնց բնորոշ է մի նոր երևույթ, որը կոչվում է անումիա: Սոցիալական նոր համակարգերի գոյությունն անխուսափելի է դարձնում հանդուրժողականության և անումիայի փոխհարաբերության հիմնախնդրի սոցիալ-փիլիսոփայական վերլուծությունը, որն ունի ոչ միայն տեսական, այլև գործնական նշանակություն:

Համաշխարհայնացման համատեքստում ծավալվում են սոցիալական ավանդական համակարգերից սոցիալական «նոր» համակարգերի անցման ակտիվ գործընթացներ: Ավանդություներով և մշակութային արժեքներով ազատությունը «սահմանափակող» նախկին հասարակական համակարգից անհատը հայտնվում է սոցիալական նոր միջավայրում, որտեղ գործում է «անսահմանափակ ազատության» գաղափարը: Չկարողանալով կողմնորոշվել անսահմանափակ ազատությամբ օժտված սոցիալական նոր համակարգում՝ անհատը դժվարանում է ներառվել նոր սոցիալական հարաբերություններում, ինչի հետևանքով թուլանում են անհատ-հասարակություն, անհատ-ընտանիք ավանդական կապերը: «Կեցության որոշարկված սոցիալական կապերի թուլացման, աստիճանական տրոհման, երբեմն դրանց անհետացման հետևանքով խաթարվում է «ավանդական» հասարակության՝ մարդու կենսաշխարհին բնորոշ կոլեկտիվ կապերի և հարաբերությունների հարուստ համակարգը»¹: Ժամանակակից հասարակությունները, հայտնվելով ճգնաժամային փուլում, ձեռք են բերում որակական նոր հատկանիշներ՝ քառասյին վարքագիծ, անորոշություն, անկանխատեսելիություն, որոնք էլ համակարգի երկատման հիմնական պատճառներ են դառնում²: Բազմազանության և բազմակարծիքայնության ընդունումն ու տարածումը ստեղծում են այնպիսի սոցիոմշակութային միջավայր, որտեղ այլևս չի գործում մշակութային, արժեքաբանական որևէ համակարգի համար անհրաժեշտ արժեքային ուղղահայացը: Եթե ընդունելի են վարքի զանազան դրսևորումները, որոնց հիմքում անգամ բացակայում են բռնության դրսևորումները, ապա վերանում են ընդօրինակելի վարքանմուշները, կյանքին իմաստ տվող ուղղորդիչները, ինչն էլ հանգեցնում է կենսիմաստային ճգնաժամերի. մարդիկ կորցնում են կյանքում կողմնորոշվելու և ինքնանույնականացվելու համար անհրաժեշտ մշակութային կամ արժեքաբանական առանցքներ:

¹ Գ. Ա. Սողոմոնյան, Ժամանակակից մարդաբանական ճգնաժամի դրսևորման առանձնահատկությունները, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», № 1 (19), Եր., 2016, էջ 19:

² Տե՛ս **Wallerstein I.**, Globalization or the Age of Transition?, International Sociology, Vol 15, № 2, SAGE (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), 2000, էջ 251:

րը: Վարքի, կենսիմաստային ուղղորդիչների երկակիության ու հարաբերականության պայմաններում հասարակություններում տարածում է գտնում այսպես կոչվող *անումիա* երևույթը, որի պայմաններում մարդիկ հաճախ կորցնում են բարոյական, արժեքաբանական, ինչպես նաև գեղագիտական կողմնորոշիչները: Համաշխարհայնացման հետևանքով առաջացած կենսիմաստային ճգնաժամի և անորոշության պայմաններում ի հայտ է գալիս սոցիալական կեցության մի տեսակ, որը մասնագիտական գրականությունում հայտնի է «անումիա» եզրույթով: Անումիան (ֆրանսերեն՝ *anomie*-անօրեն, առանց նորմերի, հունարեն՝ *α-ժիտական* մասնիկ, *νοσ*-օրենք) հասարակական համակարգի այնպիսի վիճակ է, որին բնորոշ է սոցիալական ինստիտուտների ոչ կազմակերպված, անորոշ և ոչ կայուն լինելը, իրավիճակ, երբ մարդկանց կենսափորձը և գործողությունները դադարում են համապատասխանել հաստատված իդեալական հասարակական նորմերին:

Առաջին անգամ *անումիա* հասկացությունը գիտական շրջանառության մեջ է դրվել ֆրանսիացի սոցիոլոգ և փիլիսոփա Է. Դյուրկհայմի կողմից 1893 թվականին³: Նա, անդրադառնալով անումիայի խնդրին, նկատում է, որ այն՝ որպես կայուն սոցիալական կարգի հակոտնյա, առաջանում է այն ժամանակ, երբ պետությունը և հասարակությունը թուլացնում են հսկողությունը անհատների նկատմամբ, և դա հիմնականում բնորոշ է անցումային և տրանսֆորմացիոն հասարակություններին, որոնք արմատական փոխակերպումներից հետո գտնվում են նոր արժեքային համակարգի ձևավորման և ընդունման փուլում: Կարևոր է տարանջատել տրանսֆորմացիոն հասարակությունները անցումային հասարակություններից, քանի որ շատ հաճախ սոցիալական համակարգերին բնորոշ այս երկու երևույթները նույնականացվում են: Ցանկացած անցումային հասարակություն միաժամանակ նաև տրանսֆորմացիոն հասարակություն է, բայց ամեն մի տրանսֆորմացիոն հասարակություն չէ, որ անցումային է: *Տրանսֆորմացիա* եզրույթն առաջացել է լատիներեն *transformare* բառից և նշանակում է փոփոխել, ձևափոխել, փոխակերպել և այլն: Տրանսֆորմացիոն հասարակությունները ենթադրում են ցանկացած սոցիալական համակարգի անընդհատ փոխակերպման և զարգացման գործընթաց, իսկ անցումային են այն հասարակությունները, որտեղ տեղի են ունենում մի շարք արմատական փոփոխություններ հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում (սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, իրավական, գաղափարական, բարոյահոգեբանական, կրոնական, գիտական, մշակութային և այլն), որոնց պատճառով սոցիալական համակարգերը կորցնում են իրենց նախկին որակական հատկանիշները և ձեռք են բերում որակական նոր բնութագրիչներ, ընդ որում՝ միշտ չէ, որ այդ որակական բնութագ-

³ Sté u Дюркгейм Э. О разделении общественного труда, М., Канон, 1996, էջ 432:

րիչները կառուցողական բնույթի են: Շատ հաճախ սոցիալական տրանսֆորմացիաներն ուղեկցվում են մի շարք ապակառուցողական երևույթներով, ինչպես օրինակ՝ անոմիայով: «Տրանսֆորմացիոն փուլ մտած ցանկացած հասարակություն ճգնաժամային իրադրությունից նվազագույն կորուստներով է դուրս գալիս, եթե կարողանում է պահպանել օրգանական համերաշխություն և համախմբվածություն: Ինքնին հասկանալի է, որ մարդկանց սոցիալական շահերին առնչվող տրանսֆորմացիոն խնդիրները անխուսափելի են դարձնում ներհամակարգային հակասություններն ու կոնֆլիկտները: Այդ պատճառով էլ անհրաժեշտ է, հնարավորության սահմաններում, նվազագույնի հասցնել տրանսֆորմացիայի սոցիալական գինը՝ նրա հարուցած սոցիալ-տնտեսական, բարոյական և հոգեբանական բացասական հետևանքները»⁴: Ապակառուցողական տրանսֆորմացիան դրսևորվում է հասարակության քրեականացմամբ, որն ի վերջո հանգեցնում է սոցիալական անոմիայի: Անոմիայի հիմնական պատճառներից մեկը նույնականացման ճգնաժամն է, երբ անհատն այլևս իրեն չի կարողանում համարել որևէ սոցիալական հանրույթի անդամ: Անոմիան կարծես թե խոչընդոտում է դրական սոցիալական տրանսֆորմացիան և բնորոշ է տրանսֆորմացիոն ճգնաժամային փուլերին, երբ դրվում են հասարակության որակապես նոր նորմատիվային կարգավիճակի հիմքերը, ինչն էլ թույլ է տալիս տվյալ սոցիալական համակարգին անցում կատարել զարգացման մի նոր մակարդակի: Ընդ որում, որքան արագ են տեղի ունենում տրանսֆորմացիոն գործընթացները, այնքան ավելի է խորանում սոցիալական և մշակութային կառույցների միջև հակասությունը կամ, այլ կերպ ասած, մակրո- և միկրոմիջավայրերի միջև հակասությունը: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ սոցիալական մակրոմիջավայրը արագորեն ենթարկվում է փոփոխության, մինչդեռ միկրոմիջավայրը, որն անմիջականորեն գործ ունի արժեքային-մշակութային բաղադրիչ ներառող անհատների կենսակերպի հետ, դժվարանում է հարմարվել արագ ընթացող նմանատիպ փոխակերպումներին, ինչն էլ պատճառ է դառնում սոցիալական ապակողմնորոշման, անհատի ոչ պիտանի և լուսանցքային լինելու զգացումների առաջացման, անհատական սպասումների ճգնաժամի և այլն:

Սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական ճգնաժամի պայմաններում պետությունը և հասարակությունը կարծես թե ժամանակավորապես դադարում են զբաղվել սոցիոմշակութային, հոգևոր և բարոյական խնդիրների լուծմամբ, ինչի հետևանքով էլ անհատը շատ հաճախ կորցնում է հասարակությանը պատկանելու, ինչպես նաև համերաշխության և հանդուրժողականության զգացումները՝ որպես հասարա-

⁴ Է. Ա. Հարությունյան, Անցումային հասարակությունը որպես տրանսֆորմացիոն գործունեության համակարգ, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2000, էջ 7:

կական հարաբերությունների կառուցարկման մեխանիզմներ: Նման պայմաններում մեծապես ընդլայնվում են ազատ կամքի արտահայտման հնարավորությունները հատկապես նրանց համար, ովքեր ոտնահարում են բարոյական և իրավական համընդհանուր նորմերն ու չափանիշները՝ դրանով իսկ վերացնելով օրինականության և անօրինականության, արդարության և անարդարության, հանդուրժողականության և անհանդուրժողականության միջև գոյություն ունեցող սահմաններն ու տարբերությունները:

Արդի հասարակություններում անոմիան նոր տեսակի հանցավորությունների, ինքնասպանությունների հիմնական գործոն է: Նրան բնորոշ են բարոյագրկումը, հասարակական կապերի թուլացումը, օտարումը հասարակությունից, կյանքի անիմաստությունը, ինչն էլ, ըստ Է. Դյուրկհայմի, նպաստում է ինքնասպանությունների թվի աճին, ընդ որում՝ այնպիսի ինքնասպանությունների, որոնք էապես տարբերվում են «նախկին տեսակի ինքնասպանություններից» և պայմանավորված են անհատի և հասարակության միջև գոյություն ունեցող փոխհարաբերության ձևից: Է. Դյուրկհայմը տարբերակում է ինքնասպանության երեք տեսակ՝ եսապաշտական, որի հիմնական պատճառը կյանքի անիմաստությունն է, ավտրուիստական, ըստ որի՝ կյանքի իմաստն այս կյանքից անդին փնտրելն է և վերջին տեսակը՝ «անոմային», երբ հասարակական հարաբերություններում բացակայում են անհատի վարքի կարգավորման մեխանիզմները, երբ հասարակության մեջ դարերով հաստատված հին նորմերն ու արժեքները այլևս չեն համապատասխանում իրականում գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերություններին, իսկ նորերը դեռևս ձևավորման և հաստատման փուլում են: Նման փոփոխությունները կարող են հանգեցնել հասարակության առանձին հատվածների թուլացմանը և ի վերջո՝ ամբողջականության ոչնչացմանը: Արդյունքում հասարակությունը դառնում է անոմային⁵:

Է. Դյուրկհայմի *անոմիա* հասկացությունը վերլուծելիս 20-րդ դարի ամերիկացի սոցիոլոգ Ռ. Մերտոնը ևս կարծում է, որ սոցիալական որոշ կառույցներ հասարակության առանձին անդամների տարբեր շեղումների պատճառ կարող են դառնալ (հոգեբանական, բարոյական և այլն): Սակայն եթե ըստ Է. Դյուրկհայմի անոմիան անմիջականորեն կապված է սոցիալական փոփոխությունների պայմաններում վարքի նորմատիվային կարգավորումների թուլացման կամ ոչնչացման հետ, ապա, ըստ Ռ. Մերտոնի, անոմիայի հիմնական պատճառը «մշակույթի կառուցվածքային անորոշությունն է», որն էլ սոցիալական համակարգերում սոցիալ-հոգեբանական լարվածությունների հիմնական պատճառ է դառնում: Հետևաբար, ինքնասպանությունը, ըստ Ռ. Մերտոնի, անոմիայի վարքային դրսևորման ձևերից է: Նմանատիպ վարքային

⁵ Տե՛ս Է. Դյուրկհայմ Է. *Самодуиство* // Социологический этюд, М., Мысль, 1994, էջ 128-148:

դրսևորման ձևեր կարող են համարվել նաև տարբեր տեսակի հանցագործությունները, ալկոհոլամոլությունը, թմրամոլությունը, ինչպես նաև վարքային այլասերման այլ ձևեր⁶:

Անոմիան հասարակության այնպիսի վիճակ է, որի դեպքում նրա անդամներից շատերը գիտակցաբար խախտում են էթիկայի և իրավունքի հայտնի նորմերը⁷: Դա ավանդական այն արժեքների և նորմերի համակարգի փլուզումն է, որոնցով կազմակերպվում է հասարակության բնականոն կենսագործունեությունը: Հաճախ սոցիալական նոր համակարգերը բացասական ազդեցություն են գործում հասարակության առանձին անդամների վրա՝ նրանց ուղղորդելով ոչ թե համընդհանուր նորմերի և սկզբունքների վրա հիմնված կառուցվածքաստեղծ վարքի դրսևորմանը, այլ անհանդուրժողականության և չենթարկվելու ցանկության առաջացմանը⁸: Նախկին սոցիալական համակարգերում գերիշխող բոլոր այն նորմերն ու արժեքները, որոնք կարողանում էին պահպանել ավանդական հասարակական կարգը, սոցիալական նոր համակարգերի առաջացման պայմաններում այլևս անգոր են գործառել, քանի որ չեն համապատասխանում նոր պահանջներին: Անոմիային բնորոշ է ինչպես հասարակության ապակառուցողականությունը (բռնություն, հանցագործություններ, անհանդուրժողականություն), այնպես էլ ընկճվածությունը (հոգնածություն, ինքնասպանություն, հոգեկան խանգարումներ), ինչն ուղեկցվում է «իրականությունից կոլեկտիվ փախուստի» տարբեր եղանակներով: Արդյունքում, ըստ Ժ. Բոդրիարի, «affluent society» կամ «permissive society» (հանդուրժող հասարակություն) հասարակություններին բնորոշ այս միտումները հանգեցնում են արմատական անհավասարության⁹: Առաջանում է մի վիճակ, երբ այլևս լավի և վատի, բարու և չարի, գեղեցիկի և տգեղի մասին պատկերացումներն աղճատվում են՝ երբեմն դառնալով ցինիզմի, անտարբերության, նիհիլիզմի տարածման պատճառ, ինչն էլ խախտում է սոցիալական վարքի նորմավորվածությունը, որի պայմաններում սկսում են դրսևորվել հասարակության կողմից անընդունելի համարվող վարքի այնպիսի ձևեր, ինչպիսիք են հարբեցողությունը, թմրամոլությունը, հանցագործությունները, մարմնավաճառությունը և այլն: Փաստորեն արժեքային, մշակութային և բարոյական համահարթեցման սկզբունքներով առաջնորդվող հանդուրժողականությունը կարող է հանգեցնել հակասական արդյունքների:

⁶ Տե՛ս **Robert K. Merton**, Social structure and Anomie// American Sociological Review, Vol 3, № 5, 1938, էջ 672-682:

⁷ Տե՛ս **Кара-Мурза С. Г.** Аномия в России: причины и проявления, М., Научный эксперимент, 2013, էջ 4:

⁸ Տե՛ս **Мертон Р. К.** Социальная структура и аномия // Социальная теория и социальная структура, М., изд. АСТ Москва “Хранитель”, 2006, էջ 243-254:

⁹ Տե՛ս **Бодрийяр Ж.** Общество потребления. Его мифы и структуры, М., Республика, Культурная революция, 2006, էջ 222:

Համաշխարհայնացման պայմաններում սոցիալական նոր համակարգերին բնորոշ «անսահմանափակ ազատությունը» հաճախ ուղեկցվում է մշակութային ավանդական արժեքների իմաստագրկմամբ: Սոցիոմշակութային արդի իրականությունում ավանդական արժեքները կորցնում են երբեմնի ազդեցությունը՝ իրենց տեղը զիջելով «արդիական» արժեքներին: Եթե նախկին սոցիալական համակարգերն իրենց բարոյական, մշակութային հիմնական արժեքներով և սկզբունքներով կազմակերպում էին հասարակության սոցիալական կյանքը, ապա սոցիալական նոր համակարգերը, որոնք դեկավարվում են երբեմն անհասկանալի, անորոշ ու խորթ արժեքներով և «անսահմանափակ ազատությամբ», պարզապես ի վիճակի չեն ապահովելու հասարակության անդամների անվտանգությունը: «Այդ փոփոխությունը ենթադրում է, ի թիվս այլոց, անհատի պատասխանատվության ոլորտի ընդլայնում սոցիալական հարաբերություններում և բարոյական պատկերացումների արդիականացում: Լայն իմաստով դա նշանակում է նոր ինքնության ձևավորում, որով պայմանավորված է մարդկանց տվյալ հանրույթի՝ գլոբալ սոցիումին ներգրավվելու և հետագա զարգացման հնարավորությունը»¹⁰: Սոցիալական նոր համակարգերում անհատն օժտված է անսահմանափակ ազատությամբ, ինչը ենթադրում է անհատի կողմից պատասխանատվության բարձր աստիճան, քանի որ ազատությունը և պատասխանատվությունը պայմանավորված են մեկը մյուսով և դիալեկտիկական միասնության մեջ են: Այս իմաստով կարելի է համաձայնել, որ «ազատությունն այն գաղափարի գիտակցումն է, որ ազատությունը վտանգված է»¹¹, այսինքն՝ ազատության իրական արժեքը կարող է գիտակցել միայն նա, ով պատասխանատվություն է կրում ազատության համար: Արդի փոխակերպումների պայմաններում չկարողանալով կողմնորոշվել «անսահմանափակ ազատությամբ» օժտված սոցիալական նոր համակարգում՝ անհատը երբեմն սկսում է ուղիներ փնտրել և փախչել այդ ազատությունից: Արդի հասարակություններում, որտեղ գործում են ազատության և հավասարության սկզբունքները, անհատը հաճախ նախընտրում է լռել, ընտրում է «քաղաքական համրություն» ցուցաբերելու մարտավարությունը: Արդի սոցիոմշակութային իրողությունների համատեքստում առկա նման ազատությունը էկզիստենցիալիստ մտածող Ա. Կամյուն անվանում է «աբսուրդային ազատություն» գտնելով, որ մարդուն միայն թվում է, թե ինքնին ազատ է իր գործողություններում, մինչդեռ նա միայն այդ ազատության ստրուկն է և ոչ այդ ազատության պատասխանատվության կրողը¹²: Մարդը, ըստ

¹⁰ **Մ. Հ. Դեմիրճյան**, Ազգային ինքնությունը արժեհամակարգի փոխակերպման ժամանակակից պայմաններում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փրիլսոփայություն, Հոգեբանություն», № 140.4, Եր., 2013, էջ 35:

¹¹ **Левинас Э.** Избранное. Тотальность и бесконечное, М., СПб., Университетская книга, 2000, с. 75.

¹² Տե՛ս **Камю А.** Миф о Сизифе. Эссе об абсурде // в книге Сумерки богов, М., Политиздат, 1990, էջ 262-264:

Էկզիստենցիալիստների, դատապարտված է ազատության: Ազատությունը հենց էկզիստենցիան է, երբ մարդն ինքն իր հետ է և որպես ազատ մարդ՝ գիտակցում է կյանքի անիմաստ լինելը, ընդվզում է արքայադրի դեմ՝ այդպիսով ինքնարտահայտելով և ինքնահաստատելով սեփական գոյությունը:

Արդի հասարակություններում, որտեղ ավանդույթներն իրենց տեղը զիջում են «արդիականության արժեքներին», մարդիկ հայտնվում են սոցիոմշակութային մի նոր տարածությունում, որտեղ վարքի գլխավոր կողմնորոշիչներն են ազատությունն ու ինքնուրույնությունը: Իհարկե չի կարելի պնդել, որ ժամանակակից աշխարհում կամ արդի քաղաքակրթությունում ավանդական հասարակություններին բնորոշ սոցիոմշակութային արժեքներն ու նորմերն ընդհանրապես դադարել են կատարել վարքի կողմնորոշիչի կամ կենսիմաստային ուղղորդիչի դեր, սակայն ներկայիս սոցիոմշակութային մի շարք գործընթացներ վկայում են, որ ձևավորվում է սոցիոմշակութային մի նոր տարածություն, որը հիմնված է արդիականությանը բնորոշ սոցիոմշակութային արժեքների և սկզբունքների վրա: Մակայն առաջին հայացքից դրական թվացող այս միտումն ունի մի շարք բացասական կողմեր ևս: Մասնավորապես, արդիականացված հասարակություններում, որտեղ ավանդական արժեքները կորցրել են իրենց ազդեցությունն ու նշանակությունը, անհատից պահանջվում է որոշումների կայացման ինքնուրույնություն, ինչը, անշուշտ, դրական գործոն է, սակայն մյուս կողմից էլ զանգվածային մշակույթի, սպառողական հասարակության ներկայացուցիչ անհատը հաճախ նախընտրում է խուսափել պատասխանատվության ծանր բեռից: Եթե նախկինում անհատի ընտրության պատասխանատվությունը կրում էին սոցիալական ավանդական համակարգերը, ապա այժմ անհատն ինքն է իր որոշումների միակ հեղինակն ու պատասխանատուն:

Բրիտանացի ժամանակակից մտածող Ջ. Բաումանն իրավացիորեն նկատում է, որ ժամանակակից հասարակություններում մարդն այլևս ազատված է ըմբոստանալու, ընդվզելու «պարտականությունից», քանի որ ազատությունն արդեն իսկ առնված է արդի հասարակությունների սոցիոմշակութային կարգի մեջ: Այս համատեքստում Բաումանը նշում է, որ մարկուզեական «մեծ հրաժարման» նախագիծն այլևս կորցրել է իր արդիականությունը, քանի որ ժամանակակից հասարակությունը մարդուն տալիս է ողջախոհության սահմաններում անհրաժեշտ ազատության չափաբաժին¹³: Ֆրանկֆուրտյան դպրոցի ներկայացուցիչ, սոցիալական հոգեբան և փիլիսոփա Է. Ֆրոմը նույնպես, անդրադառնալով արդի մարդու ազատության երկակի բնույթին, նկատում է, որ թեև «անսահմանափակ ազատությունը» մարդուն անկախության զգացում է պարզևս, բայց և միաժամանակ կտրում է աշ-

¹³ St' u **Бауман 3.** Текучая современность, СПб., изд. Питер, 2008, էջ 29:

խարհից՝ նրա հոգին լցնելով սեփական ապագայի և ճակատագրի նկատմամբ կասկածի և վախի զգացումներով: Նման պայմաններում մարդը սկսում է փնտրել հնազանդության և ենթակայության, ստրկության նոր ձևեր՝ հայտնվելով անորոշ, ոչ ռացիոնալ իրականությունում¹⁴: Այսինքն՝ ազատության, բանապաշտության և ինքնավարության սկզբունքներով կառուցարկված արդի սոցիոմշակութային իրականությունում մարդը հաճախ նախընտրում է ոչ թե «լինել ազատ», այլ «ունենալ ազատություն»: Այլ կերպ սա կարելի է կոչել նաև «գիտակցված կախվածություն», որի նպատակը սեփական անվտանգության ու անվրդովության ապահովումն է: «Առաջնորդին» ենթարկվելու, հավատալու, երկրպագելու զգացումներն են, որոնք ապահովում են յուրաքանչյուրի անվտանգ կյանքը¹⁵:

Այս համատեքստում կարելի է համաձայնել այն մտքի հետ, որ սոցիալական կարգի առաջացումն ու պահպանումը հնարավոր են միայն սոցիալական աստիճանակարգման շնորհիվ, և առանց աստիճանակարգման ցանկացած համակարգային գործոն կարող է փոփոխվել, ուստիև չեն կարող լինել համակարգային վարքի որևէ նորմ և կանոն, հետևաբար միայն աստիճանակարգությունն է ձևավորում սոցիալական կարգ¹⁶: Մինչդեռ այն հասարակություններում, որտեղ տարածում է գտել անոմիան, սոցիալական ցանկացած աստիճանակարգություն և արժեհամակարգ կարող են կասկածի ենթարկվել, ինչի հետևանքով մարդը հաճախ հայտնվում է կենսիմաստային ճգնաժամի մեջ, ինչն էլ տվյալ հասարակությունում պարարտ հող է նախապատրաստում անհանդուրժողականության զանազան դրսևորումների համար: Աստիճանակարգության ամբողջական կամ մասնակի բացակայության պայմաններում անհատը հայտնվում է անորոշության մեջ՝ չհասկանալով, թե բարոյական որ նորմերին պետք է հետևել: Փլուզվում են նորմատիվ համակարգի ամբողջականությունը, սոցիալական հարաբերությունների կարգավորման նախկին ձևերը: Մարդկանց մեջ ի հայտ են գալիս սոցիալական ապակողմնորոշում, տազնապ, հասարակությունից մեկուսացվածության զգացում և ապասոցիալական այլ երևույթներ: Անոմիայի պայմաններում կտրուկ բարձրանում է անհատի ազատության աստիճանը ավանդույթներից, խմբային բարքերից և նախապաշարմունքներից: Հասարակական համակարգի համեմատաբար ազատ կառուցվածքը դադարում է պայմանավորել անհատի կենսագործունեությունը և նպաստում է անոմիայի անընդհատ վերստեղծմանը, ինչը ենթադրում է կայուն կենսական իդեալների, նորմերի և օրինակելի վար-

¹⁴ Տե՛ս **Փրոմմ Զ.** Бегство от свободы. Человек для себя, Мн., ООО «Попурри», 1998, էջ 128-129:

¹⁵ Տե՛ս **Փրոմմ Զ.** Иметь или быть? М., АСТ, Астрель, 2011, էջ 189:

¹⁶ Տե՛ս **Ա. Ե. Մկրտիչյան,** К вопросу о факторах социального порядка, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», № 2 (125), Եր., 2008, էջ 66:

քազծի օրինաչափությունների բացակայություն, ինչի հետևանքով էլ մարդկանց մեծ մասը հայտնվում է անորոշության մեջ, զրկվում է հավաքական միասնության և առհասարակ հասարակության հետ մեկ միասնական ամբողջության զգացումներից՝ նպաստելով հասարակության մեջ անհանդուրժողական, շեղված և ինքնատչնչացնող վարքային դրսևորումների աճին: Ենթադրելով մարդկանց գործողությունների ազատություն և հանդուրժողականության դրսևորում այլոց կենսակերպի և մտածելակերպի նկատմամբ՝ իհարկե, քանի դեռ չեն ոտնահարվել մարդկու իրավունքները, անոմիան աչքի է ընկնում ապակենտրոնացմամբ, որը կասկածի տակ է դնում մշակույթի մեջ որևէ համընդհանուր երևույթի կամ գաղափարի գերիշխանությունը: Չի կարող գոյություն ունենալ մեկ ընդհանուր ճշմարտություն, որն ընդունելի կլինի բոլորի կողմից: Բացի օրենքից, որը կոչված է պաշտպանելու մարդու կյանքն ու իրավունքները, որևէ այլ բան չպետք է պարտադրվի մարդուն, քանի որ դժվար է մարդկանց պարտադրել կյանքի այնպիսի նոր ձևեր, որոնք քիչ թե շատ չեն բխում վերջիններիս ավանդույթից: Յուրաքանչյուր փոխակերպում դատապարտված է հաջողության այնքանով, որքանով միտված է զարգացման անհրաժեշտությանը և հիմնված է պատմական փորձի ու մշակութային արժեքների վրա: Կարելի է ասել, որ փոխակերպումը դարձել է արդի հասարակության հիմնական և սովորական բնութագրիչը:

Այսպիսով, արդի ոչ կայուն և փոխակերպվող հասարակական համակարգերին բնորոշ մի շարք հիմնախնդիրներ (անհատի և հասարակության միջև փոխհարաբերության ձևերի փոփոխություն, անհատի սոցիալականացման և ինքնանույնականացման գործընթացների ձևախեղում, բարոյական արժեքների հարաբերականություն և այլն) համընդհանուր, մակրոսոցիալական բնույթի են և ենթակա են սոցիալփիլիսոփայական բազմակողմանի վերլուծության: Անհրաժեշտություն է առաջանում մշակելու անհատի անոմային օտարման հաղթահարման ձևեր ու մեթոդներ և այս համատեքստում վերլուծել հանդուրժողականության՝ որպես սոցիոմշակութային նորմի դերն ու նշանակությունը նոր սոցիալական պայմաններում, որը կարելի է բնութագրել որպես «անոմային հասարակություն»:

ТАТЕВИК ПИРУМЯН – Проблема толерантности как социокультурной нормы в условиях аномии. – В современных обществах радикальные преобразования социальных систем нередко приводят к экономическим, политическим, социальным, культурным и ряду других деструктивных явлений, что делает неизбежным социально-философский анализ проблемы соотношения толерантности и аномии. Социально-философский анализ толерантности как социокультурной нормы в условиях аномии имеет не только теоретическое, но и практическое значение.

В условиях глобализации современные общества приобретают качественно

новые черты - хаотичное поведение, неопределенность, непредсказуемость, которые и являются основными причинами фрагментации системы. В условиях неопределенности, вызванным глобализацией, возникает новый вид социального бытия, известный в профессиональной литературе под термином «аномия». Аномия (франц. *anomie* - незаконный, без норм, греч. α-отрицательная частица, νομος-закон) - состояние социальной системы, характеризующееся неорганизованностью, неопределенностью, неустойчивостью социальных институтов, результатом которых действия человека перестают соответствовать идеальным социальным нормам. Понятие аномии впервые ввел в науку французский социолог и философ Э. Дюркгеймом в 1893 г.

Ключевые слова: *толерантность, социокультурная норма, аномия, неопределенность, социальная система, глобализация, свобода, трансформационное общество, переходное общество*

TATEVIK PIRUMYAN – *The Problem of Tolerance as a Sociocultural Norm in the Conditions of Anomie.* – In modern societies, radical transformations of the social system often lead to economic, political, social, cultural and other destructive phenomena, a circumstance that makes inevitable the socio-philosophical analysis of the problem of the relationship between tolerance and anomie. The socio-philosophical analysis of tolerance as a socio-cultural norm in the conditions of anomie has not only theoretical but also practical significance.

In the conditions of globalization, modern societies adopt qualitatively new characteristics - chaotic behavior, indeterminacy, unpredictability, which become the main reasons of fragmentation of social systems. As a result, a new type of social system emerges, which is well known as "anomie". Anomie (French: *anomie* - illegal, without norm,) is a condition of social systems, characterized by disorganization, indeterminacy, indecisiveness of the social institution and defined by an uprooting of any moral values, norms and standard for individuals to follow. The term, commonly understood to mean normless, is believed to have been popularized by the French sociologist and philosopher Emile Durkheim in his famous book *Suicide* in 1893.

Key words: *tolerance, sociocultural norm, anomie, uncertainly, social system, globalization, freedom, Transformational society, Transforming society*